

**DAN SEĆANJA
TIHO, TIHO, SPAVAJU GROBOVI**

LA-2005 T-B1892
54321 5-00278
5254 3701. W
43012 4054

Haver Srbija, 2023.

ARTS A
FACT FREE

DAN SEĆANJA

TIHO, TIHO, SPAVAJU GROBOVI

Autorka programa: Nada Banjanin Đuričić, Železnička tehnička škola, Beograd

Učesnici i učesnice

Železnička tehnička škola, Beograd

Učenicima i učenicima: Jovan Rakić, Andrijana Jerinić, Teodora Božović, Jovana Živadinović, Milica Miletić, Kristina Jeremić, Sava Đorić, Bojan Stevanov, Vasilije Janković

Mentorka: Nada Banjanin Đuričić, profesorka sociologije

Osnovna škola "Vožd Karađorđe", Jakovo

Učenicima: Katarina Nikšić i Milica Ljubinković, Đački hor OŠ "Vožd Karađorđe"

Mentor i mentorke: Nikola Mitić, nastavnik istorije, Maja Dorić, nastavnica muzičkog vaspitanja, Milica Pokrajac i Violeta Živković, nastavnice srpskog jezika i književnosti

Članovi i članice jevrejske opštine Beograd

Muzičari i muzičarke

Nikola Albahari Salaćanin, Jevrejska opština Beograd

Natalija Dorić

Allegretto string quartet: Uroš Kovandžić, Jelena Lung, Aleksandar Jovanović, Tijana Ivanović Kovandžić

Organizacija i logistička podrška: organizacija Haver Srbija u saradnji sa Memorijalnom komisijom jevrejske opštine Beograd

Korice i pozadinski crtež: Milica Rakazov, učesnica Konkursa Holokaust-kultura sećanja, Haver Srbija, 2022.

TIHO, TIHO, SPAVAJU GROBOVI

Tekstovi su adaptirani za ovaj recital

KOL NIDRE, Nikola Albahari Salaćanin

Kol Nidre je deklaracija koja se recituje u sinagogama pre prve večeri i službe na Jom Kipur, najsvetiji jevrejski praznik. Dan iskupljenja. Napisana je originalno na aramejskom jeziku i njen naziv je uzet iz uvodnih reči koji doslovno znače – svi zaveti. Vreme komponovanja kao i autor ovog dela nisu poznati, ali se zna da je Kol Nidre postojala u Geonimskom periodu od 589. do 1038. Veruje se je nastala tokom jednog perioda ekstremnog progona, kada su mnogi Jevreji mačem bili prisiljavani da se pokrste, odnosno konvertuju, ili u hrišćanstvo ili u islam, te je Kol Nidre služila kao vid poništenja tog nasilnog čina kojim su bili izloženi.

SEMPER IDEM, ĐORĐE LEBOVIĆ

Pitao sam dedu gde se nalaze rajevi. On me upozorio da se ne kaže „rajevi“, već „raj“. „Nema rajeva. Postoji samo jedan raj“, rekao je.

„Gde je on?“, upitao sam.

„Nigde, raj ne postoji. Obična izmišljotina! Treba da veruješ samo u ono što možeš videti i opipati“, odgovorio je deda. Nisam bio zadovoljan njegovim odgovorom: najpre je rekao da postoji samo jedan raj, a posle je tvrdio da raj ne postoji zato što se ne vidi. Ni glad se ne vidi, niti se može opipati, a ipak postoji.

Pitao sam svoju Dadi gde se nalazi raj. „Tamo gde su anđeli, tamo je raj“, odgovorila je moja Dadi. Ona je na sva moja pitanja imala odgovore, za razliku od moje majke koja je često znala da kaže: „Ne postavljaš suvišna pitanja“.

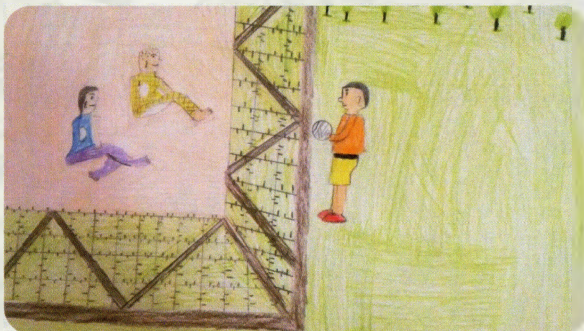
Anđeli, dakle, žive u raju. Znao sam ko su anđeli, i ja sam bio jedan od njih; majka je govorila „anđele moj“, a i moja Dadi mi je tepala, dok me je milovala i ljubila, „ti si moje anđelče“.

Upitao sam svoju Dadi kako je u raju. Ona je objasnila da je u raju veoma lepo, da su tamo svi dobri, svi srećni, svi radosni; da se tamo stalno čuje nebeska muzika. Tako sam saznao da i ja živim u raju.

SEMPER IDEM, ĐORĐE LEBOVIĆ

Bio je to moj savršeni svet. Moj raj. Svi su me voleli, ugađali mi, svi su bili dobri prema meni, a ja sam bio ubeđen da su dobri i jedni prema drugima. Nisam znao za grubost i nasilje. Nikada me niko nije udario. Kad su pružali ruku prema meni, to je bilo u nameri da me pomiluju, ili da mi nešto podare. Niko od mene nije uzimao ili otimao, svi su mi samo davali, uvek uz osmeh i pohvale. Nisu mi govorili prljave reči, čuo sam ih jedino na ulici, ali one nikada nisu bile upućene meni.

Svi su samo govorili da sam lep i umiljat, da sam bistar i pametan, a ja sam im verovao. Živeo sam u najlepšem gradu na svetu, među najsrećnijim i najslušnijim ljudima. U njemu su postojale samo jednostavne, proste radosti: trčkarati po parku, skakutati na jednoj nozi, ležati u travi i zuriti u oblake, ljubiti nežnu kožu moje majke, mirisati njene haljine, posmatrati njene prste kako lete po dirkama klavira i slušati čudesne zvuke koji tako lepo uspavljaju.

Isti (ni)smo, Mirča Bulik, Uzdin, Konkurs Holokaust - kultura sećanja, 2018.

ŠEHORA ANI, PESMA NAD PESMAMA 1:5-6, Natalija Dorić

Šehora ani venava
bnot Jerušalajim
Ke'ohalej kedar kirijot Šelomo
šehora ani venava.
Al tir'uni še'ani šharhoret
šešezaftni hašameš.
Bnai i'mi, niharu vi,
Samuni notera et hakeramim.
Karmi šeli, lo natarti

Crna sam, ali sam lepa,
kćeri Jerusalimske,
kao šatori Kidarski, kao sagovi
Solomonovi.
Ne gledajte što sam crna,
sunce me opalilo.
Sinovi se majke moje naljutiše na me;
daše me da vinograde čuvam,
ali ne čuvah vinograda svoga

DIJALOG SEMPER IDEM, ĐORĐE LEBOVIĆ

- Tu nešto nije u redu. Smrt je, znam sigurno, ženskog roda. Ne možeš da kažeš: Smrt je rekao, ili, Smrt je upitao. To je gramatički neispravno.
- Ne znam šta je gramatika i baš me briga za nju. Ne mogu da kažem za muškarca da je rekla, ili, upitala. To tek nije u redu.
- Kad govoriš o Smrti na srpskom jeziku, moraš tako da kažeš.
- A kad govorim mađarski, ne moram tako da kažem. U mađarskom jeziku nema ni muškog ni ženskog roda. Sve je isto!
- Da, ali ti nisi Smrt sreo u Mađarskoj, već kod nas.
- ...Ko ti je rekao da Smrt stanuje u kolibi u čestaru?
- Moja baka je rekla. Ona kaže da Smrt uvek boravi blizu mrtvačnice.
- Šta je mrtvačnica?
- Vidiš li onu kuću? To je mrtvačnica. Ima široka vrata i svi prozori su zastri crnim zavesama.
- Moj deda je rekao da tu stanuje čuvar bolnice.
- Slagao te. To je mrtvačnica. Tu stanuju samo mrtvac, oni koji su umrli u bolnici.
- Šta tu rade s njima?
- Odavde ih odvoze na groblje.
- A Smrt? Šta on tu radi?
- Odnosi duše umrlih u raj ili u pakao... U pakao idu grešnici, nečiste duše koje u večnom ognju ispaštaju svoje grehe.
- Da li Smrt određuje ko će ići u pakao, a ko u raj?
- Ne, Bog odlučuje o tome.

SEMPER IDEM, ĐORĐE LBOVIĆ

Sačekao sam da ostanem nasamo sa bakom, pa je onda upitah: "Bako, šta je to Smrt?" Baka Laura je odgovorila mirno, videlo se da veruje u ono što govori: "Smrt je oslobođenje. Prelaz iz zemaljskog života u carstvo nebesko gde se živi drugi put. Mnogo bolje i srećnije nego na ovom svetu."

"A oni koji odu u pakao, da li i oni žive bolje i srećnije?"

"Ne, oni su stavljeni na muke jer moraju da ispaštaju."

"Zašto moraju?"

"Zato što su živeli grešno, pa ih je Bog zbog toga kaznio."

"Gde će da ide moja duša: u raj ili u pakao?", upitao sam baku Lauru.

Odgovorila je: "Ti ćeš, dušo moja, sasvim sigurno u raj, jer si dobar i poslušan. Treba da ostaneš takav celog svog života, treba da veruješ čvrsto u Boga i da ga se bojiš."

Ozbiljno sam se zabrinuo: nisam se bojavao Boga, a ni moja vera u njega nije bila čvrsta. Na gubljenje vere najviše je uticala ravnodušnost mog dede. On nije mnogo mario ni za Boga, ni za molitve. Nije me nikada vodio u sinagogu, a Boga nije spominjao. O njemu sam slušao samo od bake, ali ni ona nikada nije tražila od mene da mu se molim.

Odlučio sam, za svaki slučaj, da ponovo uspostavim dobre odnose sa Bogom, koji tako strogo kažnjava nevernike i grešnike.

Vrisak, Ivona Đukić, Kovin, Konkurs Holokaust - kultura sećanja, 2017.

SEMPER IDEM, ĐORĐE LBOVIĆ

- Da li je nužno da bude zla na zemlji?
- Ne. Bog je svet stvorio da u njemu vlada dobrota.
- Ko je onda stvorio zlo?
- HASHATAN. Na hebrejskom znači neprijatelj. Ovde kažu đavo ili Sotona.
- A ko je stvorio Sotonu?
- Mi! Ljudi! Duh zla živi u svima nama i trudi se da pokvari sve Božije planove.

SEMPER IDEM, ĐORĐE LEBOVIĆ

Nijedan raj ne traje večno, pogotovo ne naš vlastiti.
O paklu tada još nisam znao ništa, ali bio sam blizu,
veoma blizu da ga otkrijem.

ŠINDLEROVA LISTA, JOHN WILLIAMS, Allegretto String Quartet

NEBESKI ODRED, ĐORĐE LEBOVIĆ, ALEKSANDAR OBRENOVIĆ

Ja sam A 12750. Svoj broj nosim tetoviran na levoj ruci već dvanaest godina. Do danas još nisam sreo Nepoznatog osvienćimskog druga sa istim šarama na ruci. Nekada nas je bilo mnogo. Kada smo se postrojavali za apel, redovi su se otezali u nedogled i prebrojavanje je trajalo satima. Stari brojevi su odlazili i nestajali, mesto njih su pristizali novi i naši redovi su uvek bili popunjeni.

Danas, kada bi nas postrojili na veliki generalni proziv, postavljajući redom broj do broja, između svakog čoveka zjapile bi praznine od hiljade cifara. Apel-plac bi bio skoro sasvim prazan, a apel bi se završio za pet minuta. Pet miliona ljudi ne bi se odazvalo na proziv.

Živeli smo u blizini krematorijuma, osećali smrad njegovog dima i posmatrali noću plamene jezičke koji su izlazili iz visokog dimnjaka - pa ipak nismo ništa znali o događajima koji su se odigravali unutar visokih zgrada od crvenih opeka. Odande se nikad niko nije vraćao.

Jednog novembarskog jutra pošlo je sedamnaest ljudi iz Baulajtung-komando u Birkenauu sa zadatkom da sruši krematorijume i da uništi sve tragove zločina. Ja sam, bio jedan od te sedamnaestorice. Povratku se nismo nadali. Naše krevete još istoga dana zauzeli bi drugi.

Te iste večeri vratilo se u logor sedamnaest prestravljenih i od straha ošamućenih ljudi. Prolazili smo kroz nemi i gusti špalir logoraša. Otišli smo u svoje barake praćeni gomilama radoznalaca. Našim pričama onda još nisu verovali. Iz dana u dan odlazila je Baulajtung-komando da ruši krematorijume 1 i 2.

NEBESKI ODRED, ĐORĐE LEBOVIĆ, ALEKSANDAR OBRENOVIĆ

Ja sam radio kao staklar: vadio sam prozorska okna, obeležavao ih brojevima i slagao u velike drvene sanduke obložene slamom. Dva kolosa bila su demontirana i spakovana u vagone sa najvećom tačnošću. Mi smo odugovlačili posao sudeći da je kraj radova i naš kraj. Suviše smo videli da bismo smeli to da preživimo.

Tu, u krugu krematorijuma 2, sreo sam 33142. Imena mu se ne sećam. Prvog dana dao mi je hleba i slanine. Kasnije sam odlazio k njemu, jer sam bio gladan, a on je uvek imao nešto za jelo. Zima nas je zatekla na starom poslu. Šleske zime su oštre, sneg je često padao i kroz izvaljena vrata i prozore duvao je ledeni vetar. 33142 me je odvodio u svoju sobu na tavanu i od zaostalih praznih kreveta ložio vatru u maloj limenoj peći. Pržili smo hleb na vrelom limu i kuvali krompire u jednoj velikoj zdeli.

U toj sobici 33142 živeo je sam. Bio je jedan od preostalih petnaest članova Himel-komando. Ceo dan je provodio sa mnom, a već u ranu zoru stajao je na kapiji gledajući niz put koji je vodio iz Osvienćima. Lice mu se uvek razvedralo kad bi me ugledao. Uvek je imao za mene hleba, margarina ili sira. Ja sam donosio kod njega prozorske ramove i vadio, s vremena na vreme, po koje staklo iz okna, a on mi je pričao o sebi i o životu koji su provodili među zidovima krematorijuma.

NEBESKI ODRED, ĐORĐE LEBOVIĆ, ALEKSANDAR OBRENOVIĆ

Za Božić dva dana nismo išli na posao. U logoru je bila podignuta visoka jelka, uz ručak smo dobili za dodatak po pet kuvanih krompira, a po podne smo slušali koncert. Kad smo ponovo došli na radno mesto, 33142 nije stajao pored kapije. Tavanska soba bila je prazna, a neko je izneo malu limenu peć. Rekli su mi da su svu petnaestoricu sahranili u dnu dvorišta, tamo gde je bilo veliko đubrište. Tražio sam njegov grob, ali nikakvih tragova nije bilo u smrznutoj zemlji.

Poskidali smo crepove sa krova, srušili smo tavanske grede, a dole u „bunkeru“ izbušili rupe za dinamit. Početkom januara dignut je u vazduh krematorijum 1. Trinaestog smo prvi put čuli riku ruskih topova. Radili smo užurbano i sedamnaestog smo uspeli da dignemo u vazduh prednji deo krematorijuma 2 zajedno sa visokim dimnjakom. Te iste noći napustili smo iznenada Osvienćim, gonjeni u ludom trku putevima Šleske, dok je iza nas tutnjao front.

Krematorijumi su ostali onako kako smo ih napustili, i tako stoje i danas. U dvorištu jednog od njih leže sahranjeni poslednji članovi Nebeskog odreda.

THE SOUND OF SCILENCE, SIMON & GARFUNKEL, PAUL SIMON

Allegretto String Quartet

Hello, darkness, my old friend
I've come to talk with you again
Because a vision softly creeping
Left its seeds while I was sleeping
And the vision
That was planted in my brain
Still remains
Within the sound of silence

In restless dreams, I walked alone
Narrow streets of cobblestone
Beneath the halo of a street lamp
I turned my collar to the cold and damp
When my eyes were stabbed
By the flash of a neon light
That split the night
And touched the sound of silence

And in the naked light, I saw
Ten thousand people, maybe more
People talking without speaking
People hearing without listening
People writing songs that voices never
share...
And no one dared
Disturb the sound of silence.

"Fools," said I, "you do not know
Silence like a cancer grows."
"Hear my words that I might teach
you,
Take my arms that I might reach you."
But my words like silent raindrops fell,
And echoed in the wells of silence.

And the people bowed and prayed
To the neon god, they made.
And the sign flashed out its warning
In the words that it was forming.
And the signs said: "The words of the
prophets
Are written on the subway walls
And tenement halls,
And whisper'd in the sound of
silence."

Zdravo tamo, stara drugo,
Da popričam s tobom opet sam došao
Zato što je jedna vizija od koje se ježim
lagano,
ostavila svoj trag dok sam spavao
i ta vizija što mi se u mozak usadila
Još je tamo
Unutar zvuka tišine

U nemirnim snovima, išao sam sam
ulicama uskim, kaldrmom popločanim
ispod kruga svetlosti ulične lampe,
Okrenuo sam kragnu ka hladnoći i vlazi
kada me zaslepeo blesak
neonskog svetla
što noć je zaparao
i zvuk tišine dodirnuo.

I u tom golom svetlu, video sam
deset hiljada ljudi, možda i više.
Ljude koji govore bez reči,
ljude koji čuju ne slušajući
Ljude koji pišu pesme koje nikada se
ne oglašavaju
I niko se ne usuđuje
da remeti taj zvuk tišine.

"Budale," rekoah ja, "vi ne znate
Tišina kao rak raste"
"Čujte moje reči da bih vas mogao
naučiti,
Uzmite moje ruke da bih vas mogao
dodirnuti."
Ali moje reči padoše kao tihe kapi kiše,
i odjeknuše u bunarima tišine.

I ti ljudi su se klanjali i molili
tom neonskom bogu kojeg su stvorili.
A taj znak je pokazivao svoje
upozorenje kroz reči koje je slao.
A na znaku je pisalo: "Reči proroka
ispisane su na zidovima
podzemne železnice i po hodnicima
oronulih zgrada
i šaputane u zvuku tišine."

PRIČA O PESMI

Ponar - Vilna geto - tu je ubijeno 10.000 Jevreja. "Ponar" ili "Štiler, Štiler" je pesma koju u Izraelu svi znaju, koja se peva na gotovo svakoj komemoraciji. Divna, prijatna, privlačna, melodična uspavanka... Originalne reči su delimično izgubljene.

Nakon oslobođenja, veliki pesnik Šmerke Karčeginski, koji je bio partizan, došao je u Vilnu, našao note i napisao reči koje danas znamo.

Prve reči su "TIHO, TIHO, OVDE RASTU GROBOVI" - kao drveće ili cveće, ali umesto drveća i cveća, u Ponaru rastu grobovi.

KO je napisao melodiju, KO je komponovao pesmu? Karčeginski je saznao: dečak star 11 godina na muzičkom takmičenju 1943. dobio je i nagradu u Vilna getu – i to je ta melodija.

Ko je bio taj dečak? Karčeginski je saznao da je ime dečaka VOLKOVISKI.

PONAR – ŠTILER, ŠTILER, Nikola Albahari Salaćanin

Šti - ler, šti - ler,
Fri - ling ol - fn

lo-mir shval-gn kvo-rim vak - sa do. S'ha - bu sei far - fiant di so-sim.
land ge - ku - men un uns harbat ge - bracht. Is der tog hatst ful mit bla-men

cresc.

poco animato

Gri - nen sei teum blo. S'fi - ra ve - ga tzu po - nar tzu.
Uns sei - nor di nacht. Glo - dikt shofn der harbat of shta - men.

poco animato

in tempo

S'fir kein veg tzu - rik. Is der ta - le vu far - shvan - dn.
Mit in uns der tzar. Hiasht far - yo - seim vu a ma - me,

in tempo

PRIČA O PESMI

Aleksandar Tamir je preživeo Holokaust. On to nikada nije krio. Kada je došao u Palestinu, pre ustanovljenja države Izrael, on je došao pod imenom Aleksandar Tamir. Rekao je: Ja sam preživeo, dolazim iz Poljske i - ja ne želim da pričam o tome. To je bilo to. Nikada nije pričao. Postao je vrhunskimuzičar, kompozitor, pijanista.

Jedna mlada devojka je istraživala šta se dogodilo sa Volkovskim iz Vilna geta i koje mu je ime. Saznala je da je njegovo ime Alek. Istražujući sve dublje i dublje, susrela se sa Aleksandrom Tamirom, jednog dana. Pitala ga je:

Da li ste Vi Alek Volkovski?

Da, jesam.

Pa zašto nam to niste nikada rekli?

Nisam želeo, nisam imao razloga da to kažem. To je deo prošlosti. Ja sam izgubio svoju porodicu, ne želim da se sećam toga.

Ali Vi ste napisali Ponar!!!

Pa šta, napisao sam i mnoge druge pesme.

Ali, to je, u Izraelu, jedna od najvažnijih pesama o Holokaustu!

Pa dobro, ima i drugih pesama, takođe.

Dakle Aleksandar Tamir je Alek Volkovski.

Zašto smo ispričali ovu priču? To je čuvena pesma koja počinje stihom „Tiho, Tiho, ovde spavaju grobovi“... Ko je napisao reči – partizan, Jevrejin. Ko je napisao muziku – dečak od 11 godina na mestu egzekucije, izvan geta Vilna. On je bio jedan od nekoliko preživelih i želeo je to da zaboravi! ali nije mogao – to mu se vratilo! Sačekalo ga je. On nije imao izbora. Kad ga je mlada devojka suočila sa pitanjem identiteta, on je odgovorio – da, to sam ja, bez poricanja.

Profesor Jehuda Bauer kaže da su slogani nikad više, ili da se nikad ne zaboravi – klišeji, da se mi krijemo iza takvih kliševa. Svaki brucš psihologije će vam reći da ako neko stalno tvrdi da “neće zaboraviti”, on zapravo žudi za tim, umire za tim - da zaboravi – ali, ne može. Vraća mu se. To mu se uvek vraća! Da li Jevreji žele da se sećaju Holokausta? Ne žele – oni moraju.

**PONAR – ŠTILER, ŠTILER,
INATRUMENTAL, Allegretto String Quartet**

NOĆ, ELI VIZEL

Nikada neću zaboraviti tu prvu noć u logoru koji je moj život pretvorio u noć, dugu i bezizlaznu.

Nikada neću zaboraviti taj dim.

Nikada neću zaboraviti majušna lica dece čija sam tela video kako se pretvaraju u kolutove dima pod prigušenim plavetnilom neba.

Nikada neću zaboraviti te plamenove koji su zauvek progutali svu moju Veru.

Nikada neću zaboraviti tu noćnu tišinu koja me je zauvek oslobodila želje da živim.

Nikada neću zaboraviti te trenutke koji su ubijali moga Boga i moju dušu i opustošili moje snove.

Nikada to neću zaboraviti, čak i ako me osude da živim onoliko dugo koliko i sam Bog...Nikada!

LIVIJA, 12 GODINA, MAĐARSKA

Tora se uvija. Vatra igra čudni ples smrti s jednim velikim svitkom u sredini koji se uvija i obrće. Drevni spisi jevrejske mudrosti i vere nestaju u plamićcima vatre, iskašljavajući pepeo. Poglavlja Biblije, kožom ukoričeni psalmi, tefilini, okreću se, obrću i nestaju u agoniji vatrene stihije. Pepeo od slika i dokumenata leprša, lagan, po ivicama divljeg plamena. Naš identitet, naša duša, pepeo bez težine, uspinje se, leti i izgara u ništavilu.

U pogrešnom smeru, Milica Tamburić, Kruševac, Konkurs Holokaust - kultura sećanja, 2018.

SEMPER IDEM, ĐORĐE LBOVIĆ

Moju Dadi, posle njenog odlaska iz mog ličnog raja, nikada više nisam video. Iščezla je. Niko nije zapamtio njeno ime, niti je bilo ko čuo za nju. Svi su je zaboravili. Jedino ja pamtim njen lik koji se jasno ocrta svake vedre letnje večeri, na severnom nebu, u sazvežđu Andromede.

KUĆA SEĆANJA I ZABORAVA, FILIP DAVID

Jedna devojka iz Poljske ispričala je kako ju je majka bacila u Vislu sa mosta Ponjatovskog kada su ih nacisti vodili u logor. Izvukli su je neki dobri ljudi, drugi dobri ljudi su je prihvatili i othranili, a majku više nikada nije videla.

Drugu je majka uvila u ćebe i ostavila na trotoaru. "Ležala sam tako tri dana, niko nije smeo da me podigne jer su znali da sam jevrejsko dete. Hranio me je nemački žandarm. Dolazio je nekoliko puta dnevno sa flašom mleka, objašnjavao je da ne može da me ubije jer i sam ima kod kuće dvomesečnu bebu. Onda me je ipak uzela jedna dobra žena i pobjegla je sa mnom na selo, gde me je sakrila".

I tako su se redale priče. Svako je imao svoju priču. Neki su plakali dok su govorili, drugi su plakali dok su slušali.

Jedna žena je rekla: - "Mene su dobri ljudi uzeli iz bolnice u Garvolinu. Znali su da sam jevrejsko dete koje je neko tu ostavio. Ko, nikada se nije saznalo. Nikada nisam saznala ime svoje majke, ime svoga oca".

ANA, 11 GODINA, POLJSKA

Okolo sebe vidim devojčice koje šišaju na ćelavo. Sedim i pokušavam da ubedim samu sebe da to nije ništa. Onog trenutka kad hladni metal makaza dodirne moju glavu i kad pramenovi moje kose počnu da padaju, ne mogu da izdržim. Počinjem da plačem i moje suze se mešaju s mojim crnim uvojcima.

Haas, Milica Rakazov, Novi Sad, Konkurs Holokaust - kultura sećanja, 2022.

SVEDOČENJE, ESTER BAJER

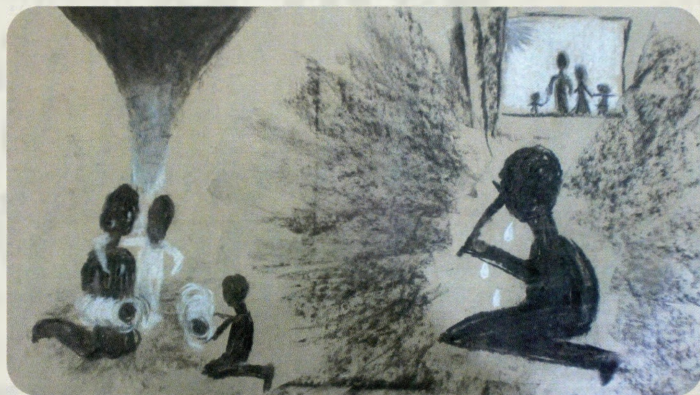
Ja sam se rodila u logoru na Starom sajmištu. Kako sam se tu rodila? Tako što je moja majka Jevrejka.

Rođena sam 31. januara 1942. godine u 2 sata ujutru. Na svet me je donela majka Ester, u sedmom mesecu trudnoće. Bila sam teška samo 900 grama. Sreća, pa sam rođena tokom noći, pa je moj stric Dragoljub Petković uspeo da me iznese u kutiji, rizikujući tako sopstveni život.

Odneli su me u dom za nezbrinutu decu u Zvečanskoj ulici. Tu sam spavala u kutiji za cipele. Tu sam provela tri godine. Onda su me prihvatili roditelji mog oca, koji nije bio Jevrejin. Imala sam dva starija brata, Vidomira i Bobana, o kojima ni danas ne znam ništa. Kad sam bila mala zvali su me Olgica, kako bi moje poreklo ostalo prikriveno.

Odrasla sam u četrnaestoj godini: nakon smrti moje bake, deda se ponovo oženio, i ja sam bila prinuđena da ih napustim. Pohađala sam Trgovačku školu. A sa sedamnaest godina, u Splitu sam upoznala svog budućeg muža. Ubrzo sam se udala za njega i rodila sina Slobodana. Ali, trpela sam teror od svog svekra koji je bio ustaša. Morala sam da ih napustim.

U Beograd sam došla sa jednim koferom, a noći sam provodila na Kalemegdanu. Tražila sam poslove, a najveći deo svog radnog veka provela sam kao kuvarica na brodu. Razbolela sam se i dobila invalidsku penziju. Ipak, uspevala sam da održim kontakt sa sinom, da upoznam svoje unučiče i da konačno imam porodicu.

Zašto? Nataša Gardinovački, Zrenjanin, Konkurs Holokaust - kultura sećanja, 2017.

POSTAVI PITANJE, *ESTER FAJNBERG*

Postaviš pitanje,
Očekuješ odgovor
Deluje tako jednostavno

Da li si video kad su ti odveli sinove –
Tvoje jedine dve bebe –
Kako su se zvali?
Zašto mi nikada nisi rekao njihova imena?
Htela sam da znam, a kako sam mogla da pitam?

KUĆA SEĆANJA I ZABORAVA, *FILIP DAVID*

Moje ime je Sonja. Ja nisam bila registrovana kao Jevrejka jer sam krštena u crkvi Svetog Aleksandra Nevskog kao srpsko dete.

Po moju mamu došla su dva najgora i najozloglašena beogradska policajca, Kosmajac i Banjac. Zašto me nisu povelili sa mojom mamom? Ja sam od samog rođenja počela da poboljevam. Bila sam neuhranjena pošto smo živeli u bedi otkako je tata obešen. Ja sam od gladi obolela od rahitisa i prestala sam da hodam. Kada su došli po mamu, naša komšinica Marija upitala je Kosmajca da li može da me zadrži. A on me je pogledao i nasmejao se. Pitao je: „Zar je to stvorenje dete? Ovo će nama da crkne u onim barakama, a kod vas će da živi još nedelju dana. Zašto da je vodimo?”

Eto, tako sam ostala živa. Imala sam tada dve godine. Na rastanku je moja mama rekla teta Mariji: „Imam tri želje. Pletite joj kike, ne dajte joj iglu da šije jer smo obe bile gladne uz šivenje i nemojte je učiti da se moli Bogu, jer me na današnji dan, na Bogojavljanje, odvajaju od mog deteta”.

I onda su je povelili, nije me čak ni poljubila. Mnogo me muči što nemam nijednu sliku sa mamom i tatom.

ŠARLOTA, 14 GODINA, NEMAČKA

Ne mogu da biram ovaj život. Ne mogu da biram ovo doba.

SAMO DA RATA NE BUDE, ĐORĐE BALAŠEVIĆ

Đački hor OŠ "Vožd Karađorđe"

Pijani momci prolaze
duž naše tihe ulice
oni u vojsku polaze
prate ih tužne curice
brinu ih slutnje sulude
da rata ne bude

Ne mogu da me ne sete
suze na vrh tvog nosica
devetsto - osamdesete
ulice Brane Ćosića
i voza crnog k'o da s njim
zauvek odlazim

Znaš šta
neka mora sve potope
nek' se gleceri razvale
i večni snegovi otope

Pa šta
neka kiše podivljaju
neka gromovi polude
samo rata da ne bude

Znaš šta
nek' se doba preokrenu
nek' se zvezde uznemire
nek' se planine pokrenu

Pa šta
vetri nek' pomahnitaju
nek' se vulkani probude
samo rata da ne bude

K'o zlatni prah
oreol sna
oko malenih glavica
i tvoja ljubav nad njima
čuva ih kao lavica
loše te vesti uzbude
da rata ne bude

***Samo da rata ne bude
ludila među ljudima
veliki nude zablude
plaše nas raznim čudima
i svakoj bajci naude
nek' rata ne bude***

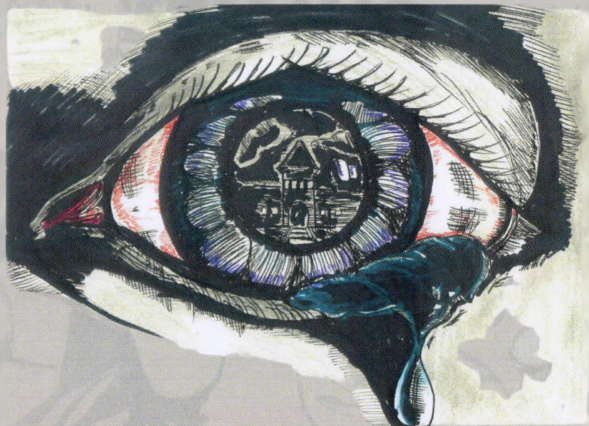

SVEDOČENJE, JOZEF BARUHOVIĆ

Krili smo se pod lažnim imenima i bez ikakvih dokumenata. Moj otac je u to vreme bio u nemačkom zarobljeništvu kao oficir i vojni lekar Jugoslovenske vojske. Moja sestra Rašela je tada imala četiri godine, a ja osam. Albaniju i Skadar - grad u kojem smo se krili - uskoro su preplavile nemačke trupe... Moja mati, poučena iskustvom sa Nemcima i ustašama još iz Sarajeva, odakle smo jedva izbegli deportaciju u Jasenovac, zaključila je da je opasno da i dalje ostanemo u stanu u kojem smo do tada živeli.

Rešila je, moja mati, da ponovo promenimo mesto boravka. To nije bilo lako. Posle dosta muka i lutanja, našla je jednu sobicu u muslimanskom kraju grada. Tako smo se iz hrišćansko-katoličkog kraja uskoro preselili u muslimanski deo grada. Hrišćanski i muslimanski kraj bili su udaljeni jedan od drugog nekoliko kilometara. Ali, po načinu života i običajima kao da su ih razdvajali vekovi. Sada je trebalo da se prilagodimo novom okruženju i prihvatimo novi način života. Najteže je bilo stvoriti prihvatljivu priču za naše nove i radoznale susede. Njih je jako interesovalo ko smo mi i zašto smo došli tu da živimo.

Moja mati je izmislila priču koja se i nije baš mnogo razlikovala od našeg stvarnog života. Samo je prečutala da smo Jevreji. Mi smo tako postali muslimani, izbeglice iz Jugoslavije – "jabandžije". Promenili smo ponovo imena. Moja mati Simha je postala Zaida, ja sam od Josipa postao Jusuf, a moja sestra Rašela se zvala Ajša.

LEPOTA, ALEKSANDAR AJZINBERG

Ovo je priča o susretu Ace Singera i Lie Rakoš, koji su se poznavali dugo, još od pre Drugog svetskog rata, a za vreme rata su se sreli na neobičan način.

Priča je vrlo kratka i oni su mi je ispričali nekako zajedno, upadajući jedno drugome u reč. I tako moram, iako sam nevešt, i ovu priču da zabeležim:

Krajem 1944. godine, Aca Singer je iz Aušvica prebačen u jedan drugi logor negde u Šleziji. Radio je na istovaru vagona, kopao je kanale... Bio je iscrpljen od gladi i napornog rada. Vraćajući se, jednog dana s posla u logor, njegova kolona se susrela sa kolonom žena – logorašica koje su se takode odnekud, sa nekog posla, vraćale. Iako iznuren Aca je među onim živim i pogurenim kosturima zapazio jednu devojkicu neobične lepote. Zapazio je i prepoznao, a ona njega nije. Vremena je bilo malo, i kolone su se mimoišle. Sutradan, po završetku posla, njihove kolone su se opet srele, Aca je devojkicu ponovo video i u magnovenju je učinio jedino što je mogao – i što će Lia pamtit i dok je živa – bacio joj je najdragocenije što je imao, dobacio joj je svoje parče hleba, svoje dnevno sledovanje. Nikada niko za nju nije tako nešto učinio... U logoru se više nisu sreli.

Po završetku rata oni su se, sasvim slučajno, sreli i prepoznali. A pre dva dana, u petak 26. juna 1998. godine oni su mi sve to ispričali. Lia je još uvek lepa, a njena priča je najlepša od svih kratkih priča koje sam ikada čuo. Zato sam je i pribeležio.

Zašto? Ivana Čičić, Zrenjanin, Konkurs Holokaust - kultura sećanja, 2017.

SOFIJA, 17 GODINA, HOLANDIJA

Mnogi od nas su bili bolesni u Belzenu. Imali smo tifus... Govorili smo o hrani po ceo dan i noć. Sanjali smo hranu sve vreme – ustvari, to su bile noćne more. Nije postojala druga tema osim hrane...

SVEDOČENJE, BREDA KALEF

Tog dana u Beogradu, u martu 1942. ispraznili su jevrejsku bolnicu i sve ubacili u taj kamion. Tek posle smo saznali da je to bila jedna od onih zloglasnih pokretnih gasnih komora. Beogradska porodica Kalef polako je nestajala u nacističkoj ratnoj mašini. Odveli su stare, odveli su mlade, odveli su čitave familije.

Majka nas je povelala u crkvu na Banovom brdu i pokucala na vrata. Otvorio nam je sveštenik Andrej Tumpej. On je bio Slovenac, katolik. Moja majka mu je rekla „Možete li da nam pomognete?“ Otac Tumpej nas je pogledao i odgovorio: „Naravno, obećavam da ću učiniti sve što mogu da vas zaštitim“. Otac Tumpej nam je dao lažne papire: moje ime, Rahela, postalo je Breda, a moja sestra Matilda je dobila ime Lidija. Uzele smo devojačko prezime moje majke jer ona nije bila Jevrejka. U to vreme krile smo se na tavanu.

A šta je otac Tumpej tražio od nas da radimo dok smo se skrivale? Tražio je da pevamo i mi smo pevale... Svakog dana dečaci koji su dolazili u crkvu i mi, devojke iz crkve, skupljali smo se i pevali, i pevali... iz sveg srca... tako smo ustvari terali strah i zaboravljali glad. Otac Tumpej mi je jednom prilikom rekao: „Breda, ti imaš divan glas i trebalo bi da postaneš pevačica“.

Savet koji mi je dao otac Tumpej prihvatila sam i mogu da kažem da sam zbog toga beskrajno srećna. Nisam mogla da odustanem od imena koje mi je dao otac Tumpej. Došla sam kod njega kao Rahela, ali kako me je on zvao Breda, odlučila sam da zadržim to ime. On mi je dao više nego samo ime – dao mi je život.

ADIO KERIDA, Đački hor OŠ "Vožd Karađorđe"

Tu madre kuando te parjo
I te kito al mundo
Korason eja no te djo
Para amar segundo

Adio ,adio kerida
No kero la vida
Me l'amargates tu

Va buškate otra amor
Aharva otras puertas
Aspera otra ardor
Ke para mi sos muerta

Kad te je majka rodila,
I na svijet donijela.
Srce ti nije podala,
Da možeš da voliš drugoga

Zbogom, zbogom draga ostaj,
Ne želim više život taj,
Ti si mi ga zagorčala.

Idi, traži drugu ljubav,
Kucaj na druge kapije,
Strast drugu iščekuj,
Jer za mene si mrtva već.

PISMO, MARGIT KAUFMAN, 7. RAZRED

Drage duše koje ste gore,

Naš narod je mnogo izgubio zato što vas nema.
Nikada ne možemo da vas zaboravimo.
Neću to dopustiti.

Oni koji su preživeli ono što vi niste mogli
Još uvek ponekad žive u strahu, čak i danas.
Ali mi nikada nećemo dopustiti da se opet dogodi.

Mi, koji smo na zemlji, hvalimo vas
Zbog vaše hrabrosti
I vaše vere u Boga.

Ja, dete iz ovog vremena.

JEVREJI, IVAN V. LALIĆ

Pamte ih svi brodovi Sredozemlja
I prašnjavi drumovi na četiri strane.
Pamte ih oni što su ih mrzeli
Jer bejahu drugačiji,
Oni što su ih trpeli iz ravnodušnosti
A možda i sažaljenja,
I oni što su ih voleli
A da često nisu znali zašto.

Baćeni vetrom u tuđe krajeve
Mukotrпно su puštali korenje
Kao uporna biljka u kameno tlo.
Retko kada srasli, mnogo češće čupani,
Najvećim delom ostadoše stranci,
Pogodne žrtve za bogougodne lomače.
Zato su sve više zatvarali srca,
Kuće i hramove,
A tamne su im oči postajale
Sve neugodnije dublje.

Čudesan narod! Tiho su njegovi sinovi
Pevali polumračne pesme u sinagogama
I puštali zlatne strele u svet
Koji ih je ipak mrzeo.
Jedan je brusio krhka i jasna sočiva
I još krhkije i jasnije pojmove,
Drugi je pisao pesme nad kojima mnogi zaplakaše,
Treći je sazivao šumske vile
Iz zelenog lišća, bistrim slapovima muzike.
I tako dalje, jedan za drugim.

A mnogi su ih ubijali. I nema greha
Koji njima jednom nije bio pripisan.
Kosili su ih kao travu, vlažnu, tešku,
Umrlijali nebo dimom njihovih leševa.
A oni ipak žive, i živeće
Kao mala sunca maslačka na poljima.

**A ubijeni znaju:
Njihove će kosti da ostanu čvrsto
U najčvršćim mostovima sveta.**

JERUŠALAJIM ŠEL ZAHAV, Nikola Albahari Salaćanin

Avir harim calul k'jajin
Vereijah oranim
Nisah beru'ah ha'arbajim
Im kol pa'amonim.

U'vtardemat ilan va'even
Švujah bahalomah
Ha'ir ašer badad joševet
Uvelibah – homah.

Eiha javshu borot hamajim
Kikar hašuk reikah,
Ve'ein poked et har habajit
Ba'ir ha'atikah

Uvame'arot ašer basela
Mejalelot ruhot,
Ve'ein jored el jam hamelah
Bedereh Jeriho.

Ah bevo'i hajom lašir lah
Velah lik'šor k'tarim,
Katonti mice'ir bana'ih
Ume'aharon ham'šorerim.

Ki šmeh corev et hasfatajim
Kenešikat saraf ,
Im eškaheh Jerušalajim
Ašer kulah zahav

...

Čist planinski vazduh kao vino
i miris borova,
nošen je vihorom sumraka
dok se čuju zvona.

I dok spavaju drvo i kamen
uhvaćeni u njegovom snu
grad usamljen sedi
sa tvrđavom u srcu.

Vratili smo se izvorima vode,
trgovima i pijacama,
Rog odjekuje sa Brda Hrama
Čuje se do Starog Grada

A kroz pećine što su u stenama,
hiljade sunaca svetle,
jer se ka Mrtvom moru spuštamo na
putu za Jerihon.

I evo došao je i taj dan da tebi pevam
i da te krasim krunama svojim
A ja sam samo najmanji od najmlađih
sinova tvojih i najgori sam pesnik.

I neka mi tvoje ime sprži usne
kao poljubac vreli
ako te ikada zaboravim Jerusalime
od zlata celi.

...

**Jerušalajim šel zahav
Vešel nehošet vešel or
Halo lehol širajih Ani kinor.**

**Jerusalim od zlata,
od bronze i od svetla,
kao prva violina ja sam svim
tvojim pesmama.**

**TIHO, TIHO,
SPAVAJU GROBOVI**

87-1A-20053 T-151892
54321 5-600718
5254 5701 W
173012 4052
1111111111